

E-demokrati

av Waldemar Ingdahl

1	Introduktion.....	2
2	Definitioner av demokrati	2
3	Vad är "e-demokrati"	3
3.1	Grönlunds samlingsbegrepp	4
3.2	Ilshammars problematik	4
3.3	Coleman & Götzes tes	5
4	Exempel på e-demokrati i andra länder	5
4.1	Estland.....	6
4.2	Danmark.....	7
4.3	Storbritannien	7
4.4	Flera exempel.....	9
5	Vilka erfarenheter har Sverige haft av e-demokrati?.....	11
6	Vägen framåt - Slutsatser	14
7	Bilaga 1 - Referenser.....	15

1 Introduktion

Författaren Frans G Bengtsson sa att han aldrig läste Gamla Testamentet, juridisk litteratur och texter som började med meningen *Vi leva i brytningstider*.

När det gäller det sista hade han en poäng. Är det ett paradigmskifte vi kommer att se med e-demokratin? Det är mycket lätt att se sin egen tid som skiljelinje, antingen mot en kommande guldålder eller mot ett samhälleligt förfall. Förändringar innebär ofta annorlunda förutsättningar mot tidigare.

Informationsteknik (IT) representerar för många det nya, det attraktiva och framsynta. IT ger med sina möjligheter de förbättringar som kan stödja och underlätta demokratins funktion och deltagandet i den.

Ända sedan demokratins ungdom har det diskuterats hur medborgarna skall kunna delta. Edmund Burke pläderade i *Address to the Electors of Bristol* kraftfullt mot principen att de folkvalda skulle styras av annat än sitt eget förnuft och samvete. Burke påpekade att folkvalda måste ha en dialog med sina väljare för att i slutändan kunna fatta det bästa beslutet.

John Stuart Mill var orolig för att ett ökat folkligt deltagande i demokratin skulle sänka kvaliteten på de förtroendevalda. Samtidigt förordade han att en mångfald av åsikter ger delaktighet.

Burks och Mills kluvenhet inför demokratin återspeglas i hög grad i diskussioner runt den elektroniska demokratin, som så ofta ses som frälsare eller pöbelvälde.

Statsvetaren Leif Lewin skrev redan 1970 i boken "Folket och eliterna" hur TV och telefon kunde växa ihop för att användas i enkäter och rådgivning till partierna. På 90-talet startade debatten om informationstekniken då statsminister Bildt startade IT-kommissionen 1994. Den fysiska infrastrukturen, de grundläggande protokollen och mjukvarutjänster som www, höll just på att utvecklas. IT mötte ett brett stöd bland partierna¹, som medel att vitalisera demokratin.

Nya medier, som Internet, är verktyg som kan underlätta, öppna nya vägar och ge lösningar. Det är människan och hennes idéer som avgör hur mediet brukas i demokratin. E-demokrati är mer än det medborgaren ser vid första blicken på datorskärmen, att utvecklingen har gått från personliga kontakter till IT-förmedlade sådana. Det förväntas minska väntetider, förbättra kvalitén och öka delaktigheten. Inte lika synligt är de olika problemområden som skriften försöker belysa på en övergripande nivå. Vilka erfarenheter har olika e-demokratiförsök gett? Hur påverkas integriteten? Vad kan göras bättre?

Sverige ligger ännu i topp inom EU när det gäller datortillgång, användning av Internet och mobiltelefoni. År 2006 var det bara Nederländerna som hade en högre andel hushåll med tillgång till Internet. Nederländerna hade 80 procent mot Sveriges 74 procent².

Vad kan göras för att stärka och vidareutveckla Sverige med avseende på e-demokrati?

2 Definitioner av demokrati

Bilden som samhället har av demokratin som institution är ofta en idealisering. Denna idealisering påverkar förväntningarna på e-demokratin som är svåra att realisera.

¹ Ilshammar förväntningar om it och demokrati HUMAN IT 6.1-2, 2002 17-49

² Eurostat 2007

Ser vi demokratin som en beslutsprocess eller ett förhållningssätt?

Här spelar synen på människans förmåga att fatta beslut om samhällsfrågor en stor roll. Skall någon annan än experter få styra?

- *Tunn demokrati* - Här ses bevarandet av individens frihet som det viktigaste och statens roll som ett nödvändigt ont och där negativa rättigheter betonas. Joseph Schumpeter resonerade att de politiska valen i denna modell blir en kamp mellan olika eliter om väljarnas gunst. Under mandatperiodens lopp har medborgarnas åsikter ingen relevans och är inte önskvärda. Makten har delegerats vid valet och allt utkrävande av ansvar sker vid nästa val.
För e-demokratin ses denna syn främst tala om effektivare informationsspridning där så behövs, liksom samhällsservice för medborgarna i stil med idén om ”24-timmars myndigheten”, det handlar fortsatt om en representativ parlamentarism.
- *Snabb demokrati* - Här ses samhället som splittrat mellan politiker och tjänstemän å ena sidan och å andra sidan folket. Det är en konfrontativ syn. Politiker och tjänstemän uppfattas vilja behålla sin position och folket vill ta del av makten. Folket ses som förnuftiga och intresserade av politik.
För e-demokratin ligger denna syn främst till handa för deltagardemokrati, där IT erbjuder en praktisk möjlighet att ofta fråga folkviljan, både för direkta beslut och för rådgivning. I snabb demokrati söker sig medborgarna till informationen själva.
- *Stark demokrati* – Medborgaren anses ställa sig bortom det strikta egenintresset och agera utifrån ett kollektivt perspektiv.
Här ses medborgaren påverkas av andra i samhället och vara intresserad av en jämlik debatt. Internet kan användas som forum för debatt, opinionsbildning och dialog.

Rachel Gibson och Stephen Ward gör ett resonemang om olika syn på de effekter IT förväntas ha på politik och demokrati. De gör en indelning i tre perspektiv eller idealtyper; revolution, reform eller status quo.

- *IT-revolutionen* kommer med sin blotta existens att revolutionera politiken och demokratin. Politiken ska skötas av dem som närmast berörs av den, med deltagande i alla viktiga beslut. På sikt kommer därför partier och centrala representativa beslutsfattande församlingar att vittra bort och medborgarna kommer att engagera sig i politiken med hjälp av tekniken för att styra sig själva.
- *Reformen* ses påverka de politiska organisationerna, som för att överleva kommer att behöva anpassa sig till den nya tekniken. Eftersom medborgarna är medvetna om den nya tekniken och dess möjligheter, samtidigt som de ser politiken som trög, gäller det för de politiska organisationerna att använda de möjligheter som den nya tekniken erbjuder. Målet är att nå högre effektivitet och förbättra demokratins legitimitet.
- *Status quo* innebär att politiken flyter på som vanligt. Då de var nya ställdes höga förväntningar på telegraf, radion och TV:n som revolutionerande medier för att förnya demokratin. Enligt Status quo uppfylldes inte förväntningarna, utan den rådande ordningen har alltid bäst förutsättningar att vinna fortsatt inflytande. Internet-tekniken ändrar inte dessa förutsättningar.

3 Vad är ”e-demokrati”

Precis som det finns olika synsätt på vad demokrati är, så finns det olika synsätt kring e-demokratin.

Begreppet e-demokrati har getts olika innebörd, antingen som en radikalt ny form av demokrati eller som

en vidareutveckling av en befintlig teknik, som t ex e-förvaltningen.

E-förvaltning kan ses som en del av e-demokrati. Ofta har E-förvaltningen setts som ett relativt okomplicerat arbetssätt och övergång från papper till dator. Bakom detta ligger nya processer, nya beslutsvägar och nya kompetenser. Syftet med e-förvaltning är bland annat att bibehålla servicen till medborgarna då en stor årskull väntas gå i pension inom en nära framtid och att effektivisera och sänka kostnader för hantering av ärenden.

Som bakgrund tas det nedan upp tre modeller om e-demokrati.

3.1 Grönlunds samlingsbegrepp ³

Grönlund för fram e-demokrati som ett samlingsbegrepp för ”Användning av IT i demokratiska processer”. Denna vida betydelse omfattar en mängd olika metoder för informationsspridning, kommunikation och deltagande i samhällets beslutsprocesser.

Användning av IT finns i dagens demokrati, och man kan diskutera hur användningen förändrar själva processerna, t ex medborgares engagemang vid beslut. E-demokrati är så mycket mer än omröstningar via Internet. E-demokrati innebär också metoder för att samla medborgarnas deltagande och engagemang redan när de politiska besluten förbereds.

Samlingsbegreppet inkluderar olika roller som e-demokrati givits; t ex direktdemokrati och rådslag, och även e-demokrati som informationsspridare och underlättare av den demokratiska processen. Här inkluderas även den elektroniska förvaltningen.

3.2 Ilshammars problematik ⁴

Ilshammar talar om olika problem – snabbhetens, tillgångens, innehållets, säkerhetens och närhetens problem

Snabbhetens problem visar hur IT-användningens lavinartade spridningshastighet inte kan matchas av demokratins nödvändiga långsamhet. Ilshammar anser att det bör ske en kompromiss, då IT:s snabbhet inte nödvändigtvis är bra. Snabbheten kan leda till förhastade och dåligt genomtänkta beslut på området.

Tillgångens problem handlar om tillgången till hård- och mjukvara, vilken Ilshammar anser vara ojämnt fördelad i samhället och leder till digitala klyftor.

Innehållets problem definierar Ilshammar som synen på offentlighetsprincipen när dokument plötsligt blir tillgängliga i elektronisk form. Ilshammar för här fram kritik mot regeringens strategi mot att i framtiden avgiftsbelägga offentliga dokument. Den vanligare kritiken handlar istället om föråldrade datalagar och avsaknad av standards för att hantera medborgarnas integritet.

Säkerhetens problem är ett av de allvarligaste hoten mot en IT-demokrati. Datasäkerheten är fylld av kryphål och det finns aldrig några garantier för att klara sig från desinformation eller intrång. Ilshammar trycker här på vikten av kritiskt tänkande.

Närhetens problem, till sist, är den konflikt som uppstår mellan den öppenhet som IT representerar å ena sidan, och det historiska minne och kulturella identitet som är rotat i demokratin å andra sidan.

³ Åke Grönlund “IT, demokrati och medborgarnas deltagande” Teldok rapport 142

⁴http://www.itkommissionen.se/dynamaster/file_archive/020124/ceeca1ceebbde03e85e021e75463d26c/02_97%20Digital%20demokr_ti.pdf

3.3 Coleman & Götzes tes ⁵

Coleman & Götze är positiva till e-demokratin.

E-demokratin öppnar för större förståelse att många nya relationer måste uppstå för att bevara demokratins legitimitet och tillräknelighet.

Medborgarna ser sig mer som konsumenter då de använder e-demokrati. De önskar valmöjligheter att hantera information och tillgänglighet för att bli delaktiga i den demokratiska processen. Säkerhet och digitala klyftor ses inte som ett hot. Ges det tid, ges det jämlikhet enligt Coleman & Götze.

Sant är att det kan tyckas vara en fara att en intresserad minoritet utgör en majoritet vid beslutsfattande. Det beror inte på e-demokrati i sig, utan på utformningen av systemet.

4 Exempel på e-demokrati i andra länder

Redan vid mitten av 90-talet uppfattade många beslutsfattare i USA och Europa att en omfattande förändring av samhället och dess kommunikationer var på väg.

En viktig drivkraft var att man med IT skulle upprätthålla befintlig eller höjd nivå inom den offentliga servicen, inte minst då befolkningen snabbt åldrades, genom höjd effektivitet. Befolkningen sågs också ställa höga krav på kvalitet från tjänsterna, samt att man uppfattade en ökad risk för klyftor i samhället, inte i tillgång och kunskap om IT. För EU fanns också en mycket tydlig drivkraft: att minska avståndet till USA inom teknisk och ekonomisk utveckling.

USA:s strategi togs fram i National Information Infrastructure Initiative, NII ⁶. Här myntades begreppet ”Information Superhighway” som syftar till en lämplig infrastruktur som bärare av all den information och de applikationer som flödar på Internet.

Europe and the global information society: Recommendations to the European Council (High-Level Group, 1994) den s.k. Bangemannrapporten var en europeisk uppföljare till NII med mycket liknande innehåll beträffande den elektroniska infrastrukturen. Däremot saknar Bangemannrapporten delen om att förnya myndigheternas arbete. I rapporten kallas motsvarigheten till Information Superhighway för ”Infobahn”. Rapporten poängterar vikten av att europeiska företag kan öka sin konkurrenskraft internationellt. Liberalisering av telekommunikationsområdet var viktigt. Man föreslog också tio initiativ som skulle visa på IT:s möjligheter, bland annat distansarbete, distansutbildning och elektroniska tjänster för små och medelstora företag.

En social dimension på informationssamhället kom in något senare. EU började diskutera ”digital divide”, en digital skiljelinje, eller snarare linjer, som sågs gå mellan olika medborgargrupper, olika åldersgrupper, och olika regioner. Det finns en del rapporter som talar om sociala aspekter, exempelvis *Living and Working in the Information Society: People First* (Europeiska Kommissionen 1996) och *Building a European Information Society for us all* (Europeiska Kommissionen 1997b) som tar upp frågor om inkludering av alla grupper, och diskuterar risker med utvecklingen mot informationssamhället.

Följande kapitel visar exempel på olika länders satsningar på direktdemokrati, e-förvaltning och m-demokrati.

⁵ <http://bowlingtogether.net/>

⁶ 1993 (NIST, 1996) & Reinventing Government (NPR, 2001) USA.

4.1 Estland

När Estland blev självständigt 1991 behövde man bygga upp sina demokratiska institutioner från grunden, och man antog tidigt en strategi för att öka medborgarnas insyn och delaktighet i den unga demokratin och för att öka medborgarnas kunskaper om IT. Öppenhet var en signal för demokrati. Mellan 1994 och 2004 investerade Estland 1 % av landets BNP i IT-infrastruktur ⁷, och kopplade detta till en e-legitimation för medborgarna. Idag har 90 procent av alla estländare en e-legitimation.

År 1998 skapades portalen www.riik.ee som länkade samman hemsidorna för alla myndigheter på en plats och gav samlad tillgång till nästan alla officiella dokument. Politikernas roll har varit att ge tydliga och mätbara mål för reformerna. Öppenhet var viktigt, men gav bara insyn i vad politiker och tjänstemän redan gjort. Nätet gav tillfälle att än mer bemäktiga medborgarna i den politiska processen.

År 2000 gjorde den estniska regeringen alla sina sammanträden papperslösa. Sammanträdena kan följas via Internet och de förberedelser som kabinettet utför samt de protokoll som upprättas läggs automatiskt upp på nätet. Det sparar omkring 1,8 miljoner svenska kronor av de estniska skattebetalarnas pengar, ökar tillgängligheten och minskar ministrarnas resande. Ministrarnas kommentarer, riktlinjer och röster under arbetets gång med lagar och förordningar samlas på www.riik.ee för alla medborgare att se. Regeringen sparar också tid, möten som tidigare tog 10 timmar kan nu genomföras på 45 minuter ⁸

År 2001 togs nästa steg. Då inrättades webbplatsen Täna Otsustan Mina ⁹. Där läggs departementens betänkanden och förslag upp till allmänheten att recensera, kommentera och föreslå ändringar till. Så sker också med lagar och förordningar som redan finns. Idéer som vinner stöd får hjälp med att redigeras av myndigheterna, så att språket kan uppfylla formalia. Medborgarnas förslag har påverkat, fem procent av alla ändringar och förslag på TOM har gått in i den slutligt beslutade lagstiftningen.

Sedan 2005 kan man rösta elektroniskt i kommunalvalen och sedan 2007 går det också att rösta via Internet i parlamentsvalet. I fortsättningen ska estländarna även få rösta mobilt med godkänt SIM-kort där väljaren har fastställt identitet och får tillgång till det elektroniska röstsysteet. Justitieministern ville tillåta mobil röstning redan i kommunvalet 2009, men parlamentet satte starten till 2011 ¹⁰.

Systemet är lättanvänt ur väljarnas synvinkel, alla datorer som kan läsa e-legitimationen kan användas med PIN-kod på valkommitténs hemsida. E-legitimationen liknar det sätt bankerna använder för identifiering och autentisering av användaren. Användarnas förtroende för e-legitimationen bygger på dess likhet med bankkortet. ¹¹

Ett problem är att e-legitimationen identifierar användaren, fast den borde anonymisera. Då för många funktioner byggts in i samma kort, har kortet blivit stöldbegärligt. Dilemmat är att e-legitimationen samtidigt är en viktig grund för den estniska e-demokratin.

År 2007 gavs möjligheten för medborgarna att via siten www.osale.ee delta i öppna rådslag med regeringen. Det första rådslaget handlade om Estlands långsiktiga EU-politik och om finansieringen av föreningslivet.

På deltagandenätet kan alla uttrycka sina åsikter om de första utkast som tagits fram av myndigheterna, vare sig lagförslag eller utvecklingsplaner. Vid slutet av varje rådslag publiceras ett samlat svar till alla åsikter med en översikt av de ändringar som gjorts efter deltagandet från nätet. Skrivelsen redogör också för vilka medborgarförslag som inte tagits upp till betänkande och varför ¹².

⁷ <http://www.egov.vic.gov.au/index.php?env=-innews/detail:m593-1-1-8-s-0:n-129-1-0-->

⁸ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/3690661.stm>

⁹ "I dag beslutar jag", www.eesti.ee/tom

¹⁰ SvD 20081212

¹¹ <http://www.egovmonitor.com/node/21078>

¹² <http://www.parliaments.info/ict-technologies/e-participation/estonia-first-e-consultations-were-opened-in>

Esterna kan deklarerat elektroniskt. Det går då snabbare att få tillbaka återbäringen än för dem som lämnar in på papper. 87 % av skattebetalarna beräknades deklarerat elektroniskt 2007.

Estland har byggt en imponerande e-demokrati. Öppenheten och integrationen till e-förvaltningen ökar effektiviteten, och inbesparingarna i administration är en bonus till ökad insyn och inflytande.

4.2 Danmark

En övergripande tendens i det danska samhället är digitaliseringen av samtliga informationsflöden inom det offentliga, samt mellan det offentliga och omvärlden. Målet har varit att skaffa en gemensam offentlig kanalstrategi för att öka tillgängligheten.

Samordningen har skett genom Kommunernas landsförening och Ministeriet för vetenskap, teknik och utveckling samt Den Digitale Taskforce på Modernisering.dk

Den Digitale Taskforce på Finansministeriet, har sedan 2001 uppdaterat och följt upp sammankopplingen av tjänster. E-förvaltningen bygger på öppna standarder.

När man upprättade de digitala tjänsterna utgick man ifrån att medborgarna inte känner till hur myndigheterna är uppbyggda och uppbyggnaden inte intresserar dem. Medborgarna ser istället till sin egen situation, sina egna möjligheter och sina egna problem. Samtidigt både kan och vill en stor och ökande andel av befolkningen använda sig av digital självbetjäning.

”Borgerguiden”, www.borger.dk, är en site som guidar medborgaren till det offentliga Danmark med en överblick över politik, vilka regler och lagar som gäller samt myndighetsbeslut som fattats. Medborgare, företag och intressenter kan följa med i pågående remisser och hearings. Debatter med medborgarna om dessa remisser hålls på fora på borger.dk. Remisser är viktiga i den politiska processen det är en möjlighet att tidigt i beslutsprocessen ta del av förslag som ligger till grund för beslut, men också ett sätt att kvalitetssäkra både förslag och beslut.

Portalen för enkelt över till de relevanta sidor där man kan finna information, t.ex. om hur man ansöker för att bilda en förening.

borger.dk går också att anpassa till individens behov, så att man kan få bruk av samlade tjänster för en funktion (bostaden, barnen, pensionen)

Den smidiga och användardrivna utvecklingen sätter medborgaren i centrum.

Likaså skall all betydelsefull skriftväxling med det offentliga Danmark från 2012 kunna ske digitalt, såväl mot medborgare som mot företag. Sedan 2005 tar den danska offentliga sektorn endast emot e-fakturer från omvärlden. För dem som inte har utrustning eller resurser att fakturera på det sättet finns speciell hjälp.

Målet är att medborgarna ser det som en möjlighet inte en plikt.

4.3 Storbritannien

Storbritannien har rykte att vara e-demokratins mest aktiva nation. När mer makt har gått till lokala regeringar så har intresset för e-demokrati stigit.

”Devolution”-politiken har lett till att bl.a. det skotska parlamentet provat en del IT-verktyg för deltagande (Macintosh, Whyte 2000). Macintosh, A, Whyte A, *Electronic Democracy and Educating Young People*, 2000

Ett av de spännande försöken har kommit från det civila samhället. Stiftelsen *UK Citizens Online Democracy* startades 1996 av nättaktivisten Tom Steinberg. Målet var att tillverka tjänster för att påverka politiken via Internet.

2003 startades projektet mySociety år 2003. mySociety är bekostad av anslag från det offentliga och 2/3-delar av dem som arbetar med organisationen är frivilliga.

Den första tjänsten som skapades var FaxYourMP¹³, nu omdöpt till WriteToThem, en site där väljarna kunde finna just sin lokala parlamentsledamot, dennes faxnummer och e-postadress för att snabbt kunna ta kontakt med dem. Enligt Steinberg¹⁴ så visste 40 % av väljarna inte vem som är deras parlamentsledamot, och 67 % uppgav att de aldrig tagit kontakt med sin parlamentsledamot innan de använt siten. FaxYourMP gav en liten förbättring.

TheyWorkForYou ger medborgarna chansen att söka på ärenden, frågor, statistik på parlamentariskernas motioner och hur de har röstat, samt sammanställningar av vad en parlamentsledamot har gjort under mandatperioden. Medborgarna kan finna vilka politiker som arbetar med en specifik fråga och i vilket utskott.

Hansard Society, en stiftelse som arbetar för att främja parlamentarisk demokrati, skriver ut alla stenograferade tal i parlamentet. TheyWorkForYou återger dem i sökbar form på siten. Via ett via e-mail till medborgaren bevakas när ledamoten tar upp en fråga.

På WriteToThem kan medborgarna också se hur lång tid det tar för en parlamentsledamot att svara på e-mail från medborgarna. Det har påverkat ledamöter till snabbare svar. Enligt Steinberg, har det också funnits tillfällen då ledamöter gått ut och talat i kammaren och röstat i ärenden som varit utanför deras normala politiska intresse för att bättra på sin statistik.

Synliggörandet av politikerna ledde till att premiärministerns kontor bad mySociety att skapa en site¹⁵ där allmänheten enkelt kan skriva och sända petitioner till premiärministern. När petitionerna blev elektroniska blev det möjligt att ordna dem, besvara dem och förklara varför de fått ett visst svar.

En rapport skriven av Steinberg¹⁶ låg till grund för en tävling där medborgarnas förslag för bättre och ny användning av offentlig information i statens databaser kunde lämnas. Resultatet blev <http://showusabetterway.com>.

Synen på demokrati mySociety har antagit är något vidare än bara parlamentarismen. Man vill också ge medborgarna verktyg till att kunna förändra sina närsamhällen.

Genom att bygga siten Pledgeback vill man ge medborgarna möjligheten att sätta press på sig själva för demokratins skull. På siten kan någon lova att göra något, om ett visst antal andra gör samma sak eller bidrar med lika mycket. Siten kollar upp de som lovat att hjälpa till, och kommunicerar vilka som inte stått vid sitt löfte.

Siten FixMyStreet¹⁷ är ett enkelt verktyg för att klicka på sin gatuadress och sända önskemål om vad som behöver åtgärdas eller underhållas i närområdet, till kommunen. Medborgaren kontaktas en tid efter att anmälan har skett med frågan om problemet blivit åtgärdat eller om de kontaktats av kommunen. Om så inte har skett, får medborgarna hjälp med att skriva till kommunen med sitt ärende.

¹³ <http://www.whitelabel.org/2003/02/04/the-facts-about-faxyourmpcom/#000187>

¹⁴ Googleplex, Googles huvudkontor, <http://www.youtube.com/watch?v=7J7EKYWQLRU>

¹⁵ <http://petitions.number10.gov.uk>

¹⁶ http://www.cabinetoffice.gov.uk/reports/power_of_information.aspx

¹⁷ <http://www.guardian.co.uk/technology/2008/oct/23/tom-steinberg-fixmystreet-mysociety>

Idag arbetar mySociety med siten HearFromYourMP, en tjänst riktad till politikerna. Där kan politikerna starta en dialog med sina väljare och berätta om sina viktigaste frågor. Medborgarna kan sedan kommentera på parlamentsledamotens aktivitet, på ett samlat ställe, och gå i dialog med denne. Detta skapar en djupare interaktivitet mellan politiker och väljare. 60 000 medborgare och 160 parlamentsledamöter har tecknat sig på HearFromYourMP ¹⁸

Många av mySocietys sites är väldigt enkelt konstruerade, där medborgare med låg datorvana skall kunna ”ta sig upp på det absolut lägsta trappsteget i demokratin” och därigenom engagera sig.

4.4 Flera exempel

Indien

Indien är ett av de länder som spenderar mest IT i offentlig sektor enligt konsultfirman Gartners uppskattningar. Det sker en snabb utbyggnad av IT-infrastrukturen inom den offentliga sektorn. Det finns nu en press på fattigare länder att investera i datorisering av den offentliga sektorn för att garantera transparens och effektivitet för biståndet och för multilaterala lån. ¹⁹

Indiens digitala arbete har präglats av toppstyrda projekt. Det är främst hos en minoritet av stadsbefolkningen som kunnande och tillgång på IT har funnits. Många projekt påminner om Jordbruksministeriets lyckade försök att bygga upp datorkiosker för medborgarna, företaget ITC Limiteds projekt eChoupal för att ge bönder information om jordbrukspriser ²⁰, ge möjligheten att kunna betala räkningar och kommunalskatter elektroniskt, eller som i delstaten Karnataka registrera handskrivna äganderättsbevis till land ²¹

Det civila samhället i Indien provar även alternativet att ge tillgång till tjänsterna via mobiltelefoner ²². Mobiltelefoner har visat sig fungera bra för att ge fattiga i utvecklingsländer bättre information, för att samordna politisk handling och i vissa fall också för att rösta i val. Det är också lättare att få tillgång till ett mobilabonnemang än till en fast dator. Problemet är att de är svårare att använda för politisk opinionsbildning och mer komplicerade kontakter med myndigheter ²³

Brasilien

Brasilien ligger på 41:a plats i Democracy Index 2008, men där enstaka e-demokratiprojekt finns och har gett lärdomar.

Staden Belo Horizonte med 2,3 miljoner invånare i delstaten Minas Gerais, har sedan 1993 ett ambitiöst projekt att låta den röstande befolkningen sätta prioriteringarna för stadens budget i distriktsomröstningar. År 2006 beslutade staden att utöka omröstningen till att även omfatta en elektronisk omröstning. Staden ville öka deltagardemokratin i budgetprocessen, och enligt Peixoto 2008 ökade deltagandet från 1,5 % av väljarna till 10 %. Det blev också lättare att jämföra hur olika distrikt prioriterade. Medborgarna kunde rösta under 42 dagar och kunde få hjälp av stadens administration på ett forum. Staden satsade på 187 mobila datastationer där medborgarna kunde få hjälp, och rösta säkert.

Det upptäcktes inget samband mellan social status och röstbenägenhet ²⁴, vilket betyder att den

¹⁸ <http://www.mysociety.org/projects/hearfromyourmp/>

¹⁹ http://dqindia.ciol.com/content/top_stories/103101501.asp

²⁰ <http://www.itcportal.com/rural-development/echoupal.htm>

²¹ <http://www.expresscomputeronline.com/20050131/egovernance01.shtml>

²² <http://www.mgovworld.org/>

²³ 2007 Emmanuel C. Lallana “mGovernment and eDemocracy”, www.worldbank.org/edevelopment/mgov2

²⁴ Tiago Peixoto “e-Participatory Budgeting: e-Democracy from theory to success?”, E-democracy centre Zürich Universität 2008 <http://edc.unige.ch/edcadmin/images/Tiago.pdf>

elektroniska omröstningen inte viktades mot högutbildade och välmående väljare, som oftare är Internetanvändare.

Malaysia

Multimedia Super Corridor (MSC) startades år 1996 av Malaysias premiärminister Mohamad Mahatir som en del av landets Vision 2020. Visionen var att omvandla Malaysia till en utvecklad kunskapsekonomi till år 2020.

MSC är ett område som ligger utsträckt över cirka 50 kilometer mellan huvudstaden Kuala Lumpur och den toppmoderna flygplatsen Kuala Lumpur International Airport, samt täcker in flera områden och byggnader i huvudstaden.

Som en del av MSC skapades den uppkopplade företagsbyn Cyberjaya där många bolag finns etablerade. Cyberjaya ligger bredvid den administrativa huvudstaden Putrajaya där de centrala myndigheterna har sina huvudkontor. Utländska företag som etablerar sig i MSC åtnjuter bland annat skattefrihet och annan förmånlig myndighetsbehandling.

MSC startades som ett ambitiöst projekt, inte bara för att ge ett utvecklingsland möjligheten att snabbt attrahera en IT-industri, men också för att ge landet en digital infrastruktur. När systemen utformats har avsikten främst varit effektivitet.

För att nå målen med Vision 2020 har regeringen upprättat sju omfattande projekt som är tänkta att fungera som drivkrafter för den ekonomiska omvandlingen. Dessa så kallade "Flagship Applications" är ²⁵.

- *Electronic government* - Statsförvaltningens kontor skall vara papperslösa och dess processer IT-anpassas. Myndighetsinformation skall vara tillgänglig dygnet runt via Internet. Myndighetsinteraktion som till exempel körkortsansökan skall ske elektroniskt.
- *MyKad* - Ett elektroniskt identitets- och betalkort med smart cards för alla medborgare
- *TeleHealth* - IT-stödda personliga hälsoplaner för samtliga medborgare. Databaser med hälsoinformation på nätet för både professionella och patienter och möjligheter till medicinsk telekonsultation.
- *Smart School* - En förändring av skolsystemet vad gäller både pedagogik, läroplan och läromedel från lågstadium till universitet med fokus på IT.
- *R&D Cluster* - Upprättandet av en forskningsvänlig fysisk och juridisk infrastruktur och fonder för finansiering av forskning och utveckling
- *E-business* - Utvecklar hård och mjuk infrastruktur för att uppmuntra tillväxten av e-handel i Malaysia.
- *Technopreneur Development* - Stödjer utvecklingen av små och medelstora bolag inom high tech med mål att få dem att utvecklas till världsklassföretag

Resultatet har varit blandat, med konkurrens från Kina och Indien, men även inbyggda problem i infrastrukturen har stoppat de avsikter som funnits att tekniken skulle öppna det malaysiska samhället ²⁶.

MyKad härstammar från ett obligatoriskt ID-kort från den brittiska kolonialtiden. Identitetshandlingen är obligatoriskt för alla invånare från 12 års ålder. Kortet har många funktioner kopplade till detta världens första smarta biometriska kort. Här ligger identitetshandling, körkort, pass, bussbiljett, hälsoinformation och passerkort.

ID-kort med så breda användningsområden visar på vikten av att implementera ett robust system för att

²⁵ <http://www.mscomalaysia.my/topic/MSCom+Malaysia+Milestones>

²⁶ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/technology/5053330.stm>, http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/DK16Ae03.html

även skydda integriteten för innehavaren, så att den känsliga information som placeras i ett MyKad skyddas mot missbruk. Innehavare av kortet skyddas inte av Malaysias lagar²⁷. Det har uppdragats att det funnits fel på 10 procent av MyKad sedan 2001²⁸

5 Vilka erfarenheter har Sverige haft av e-demokrati?

På 90-talet speglades EU-nivån i att IT i första hand var en konkurrensfaktor och gav medborgarna service genom elektronisk förvaltning.

”Om Sverige skall hålla jämna steg med andra framstående IT-länder måste höga och mycket speciella krav ställas på arbetskraft, kapitaltillgång, datormognad och andra förutsättningar för ett gott företagsklimat.”²⁹

Det offentliga Sverige var redan 1997 ute med en gemensam webbplats för medborgaren att söka information, Sverige Direkt, senare sverige.se. Sverige Direkt var en fristående portal som länkade till olika myndigheters hemsidor och information. Verva som ansvarade för sverige.se lade ned webbplatsen i mars 2008.

Ett skifte började med skriften *En IT-politik för medborgarna*³⁰. Demokratiminister Britta Lejon efterlyste praktik om hur IT bäst skulle kunna användas för att ge medborgarna insyn och delaktighet.

Demokratiutredningens slutbetänkande från 2000³¹ efterlyste ett praktiskt angreppssätt av IT-användande för att öka deltagande.

”För folkstyrets framtid är det också viktigt att fråga sig vilken demokrati som vi vill att informationstekniken ska främja. Demokratiutredningen vill öka medborgarnas möjligheter att påverka samhället. Hittills har informationstekniken främst använts till att öka informationen från politiska institutioners sida – tekniken har blivit ett stöd framför allt för servicedemokratin eller, som vissa kritiker väljer att uttrycka det, ’åskådardemokratin’.” (s 98)

Utredningen skrev att IT borde utveckla en stark demokratisyn, där medborgarna också skulle kunna ge synpunkter och ingå i dialog med politiker och myndigheter. Det var viktigt att IT inte bara skulle brukas för rationaliseringar: *”Demokrati tar tid [...] När IT diskuteras som ett sätt att ge stöd för demokratiska processer är det därför viktigt att erinra om att det förhållandet att en snabb process är tekniskt möjlig inte är ett tillräckligt argument för att den också ska ske snabbt.”* (s 107)

Utredningen hade också en framsyn om utvecklingen om virtuella världar (grafiska miljöer med figurer som representerar en användare, en s.k. avatar) där människor leker och arbetar.

Vad som framkom i början av 2000-talet var att e-demokratin skulle bygga på ett brett och djupt deltagande från medborgarna, den deliberativa demokratin (”deliberation”, rådslag, moget övervägande) och detta skulle främst provas på det lokala planet.

Från första början låg fokus på rådslag via nätet, inte på en beslutande direktdemokrati. Detta kan ses som underligt då e-demokrati alltid har setts som direktdemokrati i den svenska debatten.

Ett av de främsta exemplen på e-demokrati var Kalix kommuns rådslag. Rådslaget utvecklades och användes för första gången i Kalix i augusti 2000 med fokus på frågor om miljön i stadens centrum.

²⁷ Thomas Mathews 2004, <http://www.austlii.edu.au/au/journals/MULR/2004/15.html#Heading388>

²⁸ 2008 StarOnline, <http://www.youtube.com/watch?v=X25BTvzo0EY>

²⁹ Näringsdepartementet, 1999b

³⁰ skriven av demokratiminister Britta Lejon (2000)

³¹ ”En uthållig demokrati – politik för folkstyrelse på 2000-talet” (SOU 2000:1)

Principen bakom rådsrådet var samråd, diskussion både på nätet och på torgmöten, samt möjligheten att tycka till i enkätform kring problemställningen³²

Rådslag har genomförts i kommuner som Haparanda, Karlskrona och Upplands Väsby. Ett andra projekt i Kalix, Skatterådsrådet i oktober 2001, upprepades sedan i Nyköping. Rådslag har genomförts i medlemsbaserade organisationer; som Moderaterna i Stockholm, SSU och Försäkringsanställdas Förbund.

Älvsjö startade en medborgarpanel år 2000 med representativt urval av 500 personer som fick svara på enkätfrågor³³

År 2005 började Sigtuna kommun med rådslag och har i skrivande stund haft tio rådslag. De flesta har handlat om stadsbyggnadsfrågor. Förutom möten så debatteras frågorna på en hemsida under en vecka och medborgarna kan chatta med politiker och tjänstemän för att sedan slutligen ta ställning till tydliga alternativ via webben eller med pappersröstsedel. Allt ifrån 30 till 64 procent av de röstberättigade deltog i de olika rådslagen³⁴.

E-demokratin fick även partipolitiska effekter på det lokala planet då det inrättades direktdemokratiska partier som t.ex. Knivsta.nu som fick mandat i kommunfullmäktige både 2002 och 2006. Stora frågor avgörs genom omröstningar inom partiet via nätet. Även undersökningar om vad väljarna anser inför ett beslut sker via partiets hemsida.

Aftonbladet, Ungdomsstyrelsen och Skolverket genomförde "världens största val på Internet"³⁵ för landets 300 000 gymnasieungdomar april 2002. Resultatet var nedslående då infrastrukturen inte höll och intresset var lägre än förväntat³⁶.

Problemen som uppmärksammades vid millennieskiftet, var hur ytlighet skulle undvikas, hur diskussioner i stor skala skulle hanteras, och hur man skulle undvika att kampanjer skulle ta över istället för verkliga diskussioner (t ex e-postbombningar, där ett fåtal mycket aktiva medborgare gör sin röst oproportionerligt hörd).

Debatten kring de elektroniska rådslagen handlade också om hur utomstående konsulter kom in och utformade rådslag och enkätssystem. Kunde detta skapa oberoende i medborgarnas ögon, eller var det ett sätt för politiker att söka legitimitet utifrån?

Demokratin hastighet debatterades, där det anfördes farhågor att e-demokratin skulle få medborgarna att rösta snabbt och oinformerat. Det skulle göra dem lätta att manipulera (Barber 1999).

På 2000-talet handlade retoriken i Sverige om den starka demokratin och i e-demokratin, men praktiken låg närmare den snabba eller tunna demokratin.

Det visade sig dock att problemet var att integrera rådslagen och e-valen med den demokratiska processen i övrigt. Analyser av diskussionsforum visade redan runt millennieskiftet på ytterst sparsamt deltagande och väldigt lite av diskussion³⁷.

"Problemet var kontinuitet i rådslagen, få in dem i gången och följa resultat" som Peter Eriksson,

³² Bjurström 2002

³³ Felix Nolte 2002 it, demokrati och det politiska uppdraget - IT för att befästa makt eller ge medborgarna ökat inflytande HUMANit 6.1-2 sid 189-205

³⁴ Sigtuna kommun 2008-12-15 http://www.sigtuna.se/templates/Page____3574.aspx

³⁵ <http://www.aftonbladet.se/ungtval/start.html>

³⁶ Grönlund, 2006

³⁷ Ranerup, 1999, Öhrvall, 2002

dåvarande kommunalråd i Kalix sade år 2002³⁸

En uppföljning av de mest framträdande svenska fallen visar att de varit alltför beroende av enstaka nyckelpersoner, beroende av externa projektmedel, alltför avvikande från den existerande representativa modellen, saknat tillräckligt tydlig metod för att vara lätthanterliga. Det har inte funnits tillräckligt starka intressen som stött den bärande idén bakom rådslag, deliberativ diskussion i stor skala³⁹

Ökat inflytande för medborgarna diskuterades under 90-talet. När elektronisk demokrati sedan möjliggjorde ökat inflytande, så sågs det som något radikalt annorlunda vilket krävde nytänkande. Det sågs som en egen modell för demokrati, tekniken stod i centrum istället för den demokratiska processen.

1999 började Guldlänken delas ut. Guldlänken premierar idag de mest innovativa e-tjänsterna till nytta för medborgare och företag.

Sedan 2004 delas inte längre klassen ”demokrati” ut, då det saknas bra förslag och priset bakar in e-demokratiska aspekter i bedömningsgrunden för andra klasser⁴⁰.

Våren 2005 publicerade FN "Global e-government readiness report 2004". Den visar att Sverige halkar efter på områden som har med e-deltagande att göra. Sverige kommer på en delad trettonde plats och har dalat tre placeringar sedan undersökningen 2003.⁴¹

Två olika kulturskillnader skapar problem:

Den demokratiska kulturen, d v s hur demokratin har fungerat i modern tid, upplever sig befinna sig i kris och känner ett behov av att modernisera sig. Förenklat ses Internet som ett möjligt redskap för detta.

Den kultur som vuxit fram på Internet, baseras på andra faktorer än den demokratiska kulturen. Internet kulturen uppstod först i mindre kretsar och numera berör den många miljoner svenskar. Det är både professionella och sociala nätverk som kommunicerar med hjälp av Internet.

I detta sammanhang är den sorts nätverk som brukar kallas sociala medier, där syftet är socialt och/eller politiskt mest betydelsefull. Internetkulturen har byggt upp egna sociala redskap som sträcker sig över de traditionella grupperingarna i samhället. Sociala redskap som diskussionslistor, chattar, elektroniska stormöten o s v.

De sociala medierna kommer med egna, ofta nedärvda, kulturmönster som skiljer sig från dagens representativa demokrati. De har inte nödvändigtvis med demokrati i formell mening att göra. Exempelvis är uteslutning ett medel mot människor som har alltför avvikande åsikter. Dagens sociala nätverk, Community Networks bygger på medlemskap, inte medborgarskap. De bygger också på egenaktivitet, inte representation. Hur skall då detta mappas ihop med en elektronisk demokrati?

Det finns val i Sverige som är ganska svåra och dyra att genomföra. Svenska Kyrkans val kostar ungefär 200 miljoner kronor att genomföra, med i bästa fall ett valdeltagande på tio procent. Alternativet elektronisk röstning skulle eventuellt ge samma valdeltagande och vara billigare.

”Problemet är ett för lågt deltagande i rådslag och e-omröstningar, men jämför med t.ex. EU-parlamentsvalet, skulle man ogiltigförklara det då för att det var få som deltog? Det hade ju varit intressant, måste jag säga. Men så brukar man inte resonera utan man brukar säga att det är de som deltar som faktiskt avgör valet.”⁴²

³⁸ Bjurström 2002

³⁹ Grönlund 2006

⁴⁰ <http://computersweden.idg.se/2.2683/1.6361>

⁴¹ <http://computersweden.idg.se/2.2683/1.30433>

⁴² Bjurström 2002

6 Vägen framåt - Slutsatser

E-demokratin har en mycket stor utvecklingspotential. Ett exempel på tron på e-demokratin möjligheter är EU:s initiativ att harmonisera e-förvaltningen, offentlighetsprincipen och de elektroniska omröstningarna.

Hur hänger e-förvaltningen och e-demokratin ihop? E-förvaltning och sociala kulturen på Internet kan vara nyckeln till e-demokratin.

Sverige har tillsammans med övriga EU-länder anammat följande definition av e-förvaltning: ”E-förvaltning definieras som användning av informations- och kommunikationsteknik i offentlig förvaltning i kombination med organisationsförändringar och ny kompetens hos personalen. Syftet är att förbättra de offentliga tjänsterna och de demokratiska processerna, och att stärka den offentliga politiken”⁴³

IT ger en möjlighet till en ny offentlighet som är interaktiv, relativt enkel att delta i, obehindrad av tid och rum, samt inkluderande. Samma genomslag som vi har sett på arbetet, i handeln, för bank över Internet, onlinetidningar, och för att chatta eller maila med vänner och familj, borde vi kunna uppnå inom demokratin.

I flera länder pressas medborgare ut på nätet för att interagera med myndigheter. Anledningarna till detta är flera. Dels modernisering av den offentliga förvaltningen, dels ökad effektivitet och automatisering då stora pensionsavgångar väntar, samtidigt som man kan bibehålla och förbättra service till medborgarna till lägre kostnad.

E-förvaltning finns i många länder, men kopplingen mellan bättre e-förvaltning och stärkt demokrati är inte automatisk. Effektiva tjänster betyder inte alltid bättre medbestämmande⁴⁴. Exemplet Malaysia visar att ett land med en ambitiös IT-satsning från staten ändå inte behöver vara en demokrati. I The Economists Democracy Index för 2008 kom Malaysia först på 68 plats⁴⁵

Fördelen med e-förvaltning är att den ger medborgarna vana att kommunicera med det offentliga via nätet. Denna vana kan skynda på viljan att använda e-demokratin och därmed även skynda på utveckling av funktioner för e-demokrati.

E-demokratin kan även vara del av lösningen då valdeltagandet sjunker. Idag ser vi lägre engagemang i samhällslivet och lägre förtroende för politiska institutioner och partier. E-demokrati förenklar för medborgaren att söka information och vara delaktig i olika processer. E-demokrati ökar deltagande, men den är inte lätt att mäta⁴⁶

För att kunna vända sig till rätt aktör måste medborgare och företag känna till hur ansvarsfördelningen ser ut inom offentlig sektor, vem som gör vad. Vi ser en fragmentiserad förvaltning, där det är svårt att koppla samman information.⁴⁷

Information måste vara lätt att hitta. Dels hur, t ex genom sökmotorer portaler och tips, men även hur informationen struktureras och utformas.

Chattrum, bloggar, namninsamlingar på nätet, alla uppstod spontant på nätet och kopplar till den sociala samverkan på nätet. Såsom denna samverkan skapade en naturlig nätkultur, kan e-förvaltning skapa en

⁴³ <http://europa.eu/scadplus/leg/sv/lvb/124226b.htm>

⁴⁴ Coleman & Götze 2001

⁴⁵ <http://a330.g.akamai.net/7/330/25828/20081021185552/graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf>

⁴⁶ En diskussion förs i Grönlund om deltagandeindex

⁴⁷ “2007:9 Ett nationellt informations-system”, Verva

naturlig grund för e-demokrati. Vanan är viktig för att ge utrymme åt det samarbete som de sociala medierna utför i e-demokratien.

Gamla mönster suddas ut. Social status och etnicitet spelar mindre roll för vem som använder e-demokrati. Viktigt är att ha kvar de gamla funktionerna för demokrati, då många inte har möjlighet att använda e-demokrati. Anledning till detta kan vara ålder, datakultur och datorutbildning.

E-demokrati måste naturligtvis följas av en genuin vilja till demokrati och medinflytande. Enbart teknik, effektivitet och enkla transaktioner är inte lösningen. Likaså är det viktigt att ha egen personal för att upprätthålla kontinuitet, kompetens och driften av verksamhet. Risken är att detta försvinner om en övervägande del hanteras med hjälp av utomstående konsulter som utformar systemen. Bland annat så varnar integritetsforskaren Jim Harper för allt för breda informationssystem⁴⁸. System läcker information och det stjäls information ur systemen.

Kostnaden för att införa e-förvaltning kan tyckas vara låg, då IT-verktygen i sig inte tycks vara den stora kostnaden. Kostnaden för att införa och upprätthålla ett nytt arbetssätt och en ändrad organisation, är inte lika tydlig.

Redan idag har flera kommuner dedikerad personal för arbete med demokratifrågor. Personalen behöver kontinuerlig utbildning och information om e-demokratins olika områden, hur e-demokratien påverkar verksamheten samt om säkerhet.

En annan viktig faktor för att bana väg för e-demokrati är att engagera näringslivet. Förvaltningspolitiken måste gå hand i hand med näringspolitiken och andra politikområden. Regeringen har satt ett mål att minska företagens administrativa kostnader med minst 25 % till 2010 och samtidigt åstadkomma en märkbar förändring i företagets vardag.⁴⁹

Medborgarens deltagande i demokrati bör i framtiden inte likna gårdagens deltagande! Den tekniska utvecklingen i kombination med ett förändrat socialt beteende ger medborgaren närhet till demokratiska processer då de så önskar och behöver det.

Medborgaren har möjlighet att följa och engagera sig i en speciell sakfråga och påverka enskilda politiker att bli mer synliga. Politikerna ges möjligheten att mera direkt nå ut och interagera med väljarna.

Exempel på satsningar i Estland och i Storbritannien visar framgång med e-demokrati. Det är när medborgare hittar rätt, kan få hjälp att formulera sig utan styrning, kan självständigt köra demokratins system. Det är i vardagen som demokrati måste fungera, inte speciellt rådslag eller e-röstning.

7 Bilaga 1 - Referenser

“Electronic Democracy and Educating Young People”, A Macintosh, A Whyte, 2000

“e-Participatory Budgeting: e-Democracy from theory to success?”, Tiago Peixoto, 2008

“From e-government to e-inclusion, Global e-government readiness report 2005”, FN

⁴⁸ Jim Harper “Identity Crisis – how identification is overused and misunderstood”, Cato Institute 2006

⁴⁹ <http://www.regeringen.se/content/1/c6/09/65/12/4ffd1319.pdf>

“Is Malaysia’s MyKad the ‘one card to rule them all’? The urgent need to develop a proper legal framework for the protection of personal information in Malaysia., Thomas Mathews, Melbourne University Law review, 2004,
<http://www.austlii.edu.au/au/journals/MULR/2004/15.html#Heading388>

“mGovernment and eDemocracy”, Emmanuel C. Lallana, 2007
www.worldbank.org/edevelopment/mgov2

“National Information Infrastructure Initiative, NII”, 1993 (NIST, 1996) & Reinventing Government (NPR, 2001) USA

“Reinvigorating Democracy? British politics and the Internet”, Rachel Gibson och Stephen Ward, 2000, Hampshire: Ashgate

“Ten percent of MyKad faulty“, The StarOnline, 081126
<http://www.youtube.com/watch?v=X25BTvzo0EY>

” IT-Demokrati - En demokrati i förändring?”, Martin Eriksson, 2003

” Rösta med mobil i Estland”, SvD 20081211,
http://www.svd.se/nyheter/utrikes/artikel_2186757.svd

”2007:9 , Ett nationellt informationssystem”, Verva

”Borgerguiden”, www.borger.dk

”Bowling together”, Coleman & Götze, <http://bowlingtogether.net/>

”Demokrati som handelsvara”, Anna Bjurström, 2002

”Det digitala torget - en studie av kommunala debattforum på Internet”, R Öhrvall, 2002, Demokratins mekanismer, rapportserie, Uppsala University

”DIGITAL DEMOKR@TI?”, Ett seminarium om teknik, demokrati och delaktighet”, anordnat av Folkomröstningsutredningen, IT-kommissionen och Kommunikationsforskningsberedningen, 961108

”Digital kommunikation mellem det offentlige og borgerne”, Videnskabsministeriet IT- og Telestyrelsen, Finansministeriet, Den Digitale Taskforce, Amtsrådsforeningen, KL, Københavns Kommune, 2005

”Elektronisk Debatt i Kommunal Politik”, Agneta Raneup, 1999, IT i demokratins tjänst, Demokratiutredningens forskarvolym VII, SOU 1999:117, s 285-315,
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/12/32/c3fb94f8.pdf>

”En uthållig demokrati – politik för folkstyrelse på 2000-talet” (SOU 2000:1)

”Folket och eliterna”, Leif Lewin, 1970

”Förväntningar om IT och demokrati”, Lars Ilshammar, HUMAN IT 6.1-2, 2002 17-49

”I dag beslutar jag”, www.eesti.ee/tom

”IT, demokrati och det politiska uppdraget- it för att befästa makt eller ge medborgarna ökat inflytande”, Felix Nolte, 2002, HUMANit 6.1-2 sid 189-205

”IT, demokrati och medborgarnas deltagande” Åke Grönlund, Teldok142, 2004

- ”Kampen om kunskapen Informationssamhällets politiska Skiljelinjer”, Ulf Bjereld & Marie Demker, Göteborgs Universitet 2008
- ”Mål och handlingsprogram för Itpolitiken”, Näringsdepartementet, 1999b, ([http://www.naring.regeringen.se/fragor/it/handlprog.htm#Prioriterade områden](http://www.naring.regeringen.se/fragor/it/handlprog.htm#Prioriterade_omraden))
- ”Och Årets Person är.....DU! Deltagande demokrati och Internet”, Åke Grönlud/Mathias Hatakka/Andreas Ask , Örebro Universitet ESI, 2007
- Building a European Information Society for us all, Europeiska Kommissionen 1997b
- Demokratiutredningen, 2000
- En IT-politik för medborgarna skriven av demokratiminister Britta Lejon (2000)
- Europe and the global information society: Recommendations to the European Council (High-Level Group, 1994) den s.k. Bangemannrapporten
- Eurostat 2007
- <http://computersweden.idg.se/2.2683/1.30433>
- <http://computersweden.idg.se/2.2683/1.6361>
- http://dqindia.ciol.com/content/top_stories/103101501.asp
- <http://news.bbc.co.uk/1/hi/technology/5053330.stm>
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/3690661.stm>
- <http://petitions.number10.gov.uk>
- <http://www.aftonbladet.se/ungtval/start.html>
- http://www.cabinetoffice.gov.uk/reports/power_of_information.aspx
- <http://www.egov.vic.gov.au/index.php?env=-innews/detail:m593-1-1-8-s-0:n-129-1-0-->
- <http://www.egovmonitor.com/node/21078>
- <http://www.expresscomputeronline.com/20050131/egovernance01.shtml>
- <http://www.guardian.co.uk/technology/2008/oct/23/tom-steinberg-fixmystreet-mysociety>
- <http://www.itcportal.com/rural-development/echoupal.htm>
- <http://www.mgovworld.org/>
- <http://www.mscomalaysia.my/topic/MSCom+Malaysia+Milestones>
- <http://www.mysociety.org/projects/hearfromyourmp/>
- <http://www.parliaments.info/ict-technologies/e-participation/estonia-first-e-consultations-were-opened-in>
- <http://www.whitelabel.org/2003/02/04/the-facts-about-faxyourmpcom/#000187>
- Living and Working in the Information Society: People First, Europeiska Kommissionen 1996

Sigtuna kommun 2008-12-15 http://www.sigtuna.se/templates/Page____3574.aspx

Tom Steinbergs tal på Googleplex 071203, Googles huvudkontor,
<http://www.youtube.com/watch?v=7J7EKYWQLRU>

Ur ” Held, David, Demokratimodeller – Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi.”,

Joseph Schumpeter

www.osale.ee